

Enevælde i Danmark-Norge

Af cand.mag. John Erichsen, København

Om eftermiddagen torsdag den 18. oktober 1660 brød solen pludselig igennem skydækket og kastede sine stråler, som en projektør på et teater, lige ned mod kongen. Scenen var sat på Slotspladsen, foran Børsrampen. På en forhøjning, draperet med rødt klæde, sad hovedpersonerne, Frederik den 3. og dronning Sophie Amalie, på fløjlsbetrukne stole under en baldakin. Begivenheden var højtidelig, iscenesættelsen pompøs. Sådan tog det sig ud, hvis

Arvehyldningen på Slotspladsen den 18. oktober 1660. Ud over by-prospektet med Københavns Slot i højre side, Holmens Kirke i venstre og Børsen i midten, er det menneskemylderet, der fylder. Øjet føres dog straks ad den røde løber direkte fra Slotporten til den med rødt klæde beklædte tribune foran Børsrampen med Vorherres sol pegende på sceneriets hovedpersoner, Frederik den 3. og dronningen, siddende under en rød baldakin. Den massive militære tilstedeværelse er bemærkelsesværdig. Det store billede er signeret „Wolfgang Heimbach Oldenburg 1666“. Ved siden af signaturen i nederste venstre hjørne indbyder kunstneren os til at betragte sceneriet. Han befandt sig i København under begivenheden og udførte sikkert skitser til billedet, som må være bestilt af kongen, der lod det ophænge i rigets mest prestigefyldte rum, riddersalen på Københavns Slot. Arvehyldningen på Slotspladsen den 18. oktober 1660 af Wolfgang Heimbach 1666, Kongernes Samling, Rosenborg.

vi skal tro den døvstumme maler Wolfgang Heimbach. Hans skildring støttes af at par andre malerier og flere skriftlige kilder, men det med solen har han måske nok digtet ind i motivet – måske på opfordring ovenfra, hvem ved?

Forinden havde de tre øverste stænder, adel, gejstlighed og borgerskab, været forsamlet i slottets riddersal. Herfra gik de på den lange røde løber over Slotspladsen ned mod Børsen i højtidelig procession med pauker, trompeter og herolder i spidsen; en general bar blodfanen, som havde et dobbelt symbolindhold: Den var et internationalt fyrstesymbol og samtidig et signal om, at man ville kæmpe til sidste blodsdråbe. Efter fanen fulgte kronregalierne, det vil sige kronen, kroningssværdet, sceptret og rigsåblet, båret af fire rigsråder. Dernæst kom kongen under en – af adelsmænd båret – rød fløjls-himmel, så fulgte dronningen med tronfølgeren ved hånden samt de øvrige kongebørn og til slut de godt 200 stænderrepræsentanter; først adelen, så gejstligheden efterfulgt af borgerne og til slut fire bønder, der i hast var hidkaldt fra Amager. På Slotspladsen stod flere soldaterkompagnier og borgervæbningen

opmarcheret med deres faner, og bag dem havde talrige borgere taget opstilling. Andre nysgerrige hang ud af vinduerne, og en del var endog kravlet op i skibsmasterne for bedre at kunne se.

Rigsråden Peder Reedtz holdt en tale, hvoraf det fremgik, at stænderne var løst fra den ed, de havde svoret kongen ved hans tronbestigning i 1648; dernæst oplæste han en ny edsformular. Herefter aflagde Rigsrådet og de mange stænderrepræsentanter denne ed til arvekongen, alle 200 knælende én efter én, hvorefter de kyssede kongens og dronningens hånd. Af de indkaldte fire bønder fik dog kun én denne nådesbevisning. Hele denne ceremoni varede omtrent tre timer.

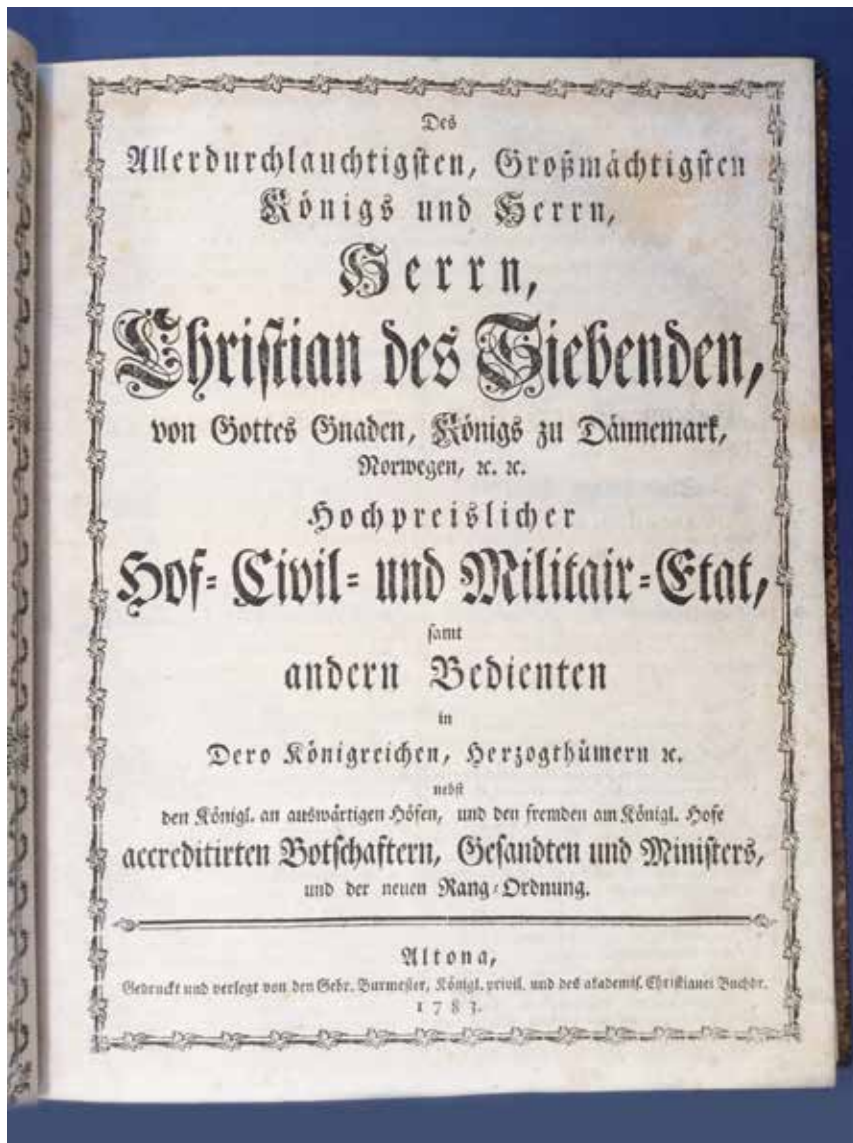
Det, der foregik, var en af de mest skelsættende begivenheder i Danmarks nyere historie. De fire stænder hyldede Frederik den 3. og svor ham troskab i hans nye egenskab af arvekonge. I århundreder havde Danmark været et valgkongedømme, men siden slutningen af 1500-årene var elementet af valg opblødt, idet kongens ældste søn nu blev hyldet af stænderne som tronfølger. Før han ved faderens død kunne sætte sig på tronen som konge, måtte han forhandle sig frem til vilkårene og magtdelingen mellem ham og det mægtige rigsråd. Resultatet var et dokument, kaldet håndfæstningen, som den nye konge havde forpligtet sig til at overholde. Med stændernes hyldning af Frederik den 3. på Slotspladsen den 18. oktober 1660 var Danmark med ét slag gået fra valgkongedømme til arvekongedømme. Hvad ville det betyde, og hvilke konsekvenser kunne

man forvente? Det var der næppe mange af de tilstedeværende aktører, der kunne svare på.

Forud var gået seks uger med hektiske og til tider dramatiske møder, forhandlinger og hemmelige, sågar natlige, drøftelser. Stænderne var indkaldt for at finde en løsning på det forarmede riges økonomiske problemer efter flere års krig med Sverige. Her og nu måtte lejetropperne betales, så de hvervede soldater kunne sendes hjem.

Det er ikke stedet her at gøre rede for de komplicerede forhandlinger, man må blot konstatere, at der fra begyndelsen var en tydelig modsætning mellem adelen på den ene side og gejstligheden og borgerne på den anden. I midten kunne kongen manøvrere, hvilket han blandt andet gjorde ved at lukke byens porte, da adelen truede med at forlade forhandlingerne! Det endte med, at adelen fjøede sig så meget, at stænderne to dage før begivenheden på Slotspladsen nåede til enighed om at tilbagegive kongen den skrappe håndfæstning, han modvilligt havde undertegnet ved sin tiltrædelse i 1648. Hermed var den gamle håndfæstning kasseret, og stænderne lod det være op til kongen at udarbejde en såkaldt reces, en art ny forfatning, der skulle erstatte håndfæstningen. Da alle 200 stænderrepræsentanter havde svoret eden, tordnede kanonerne fra volden og skibene i havnen. Nu gik kongen og dronningen med følge, efterfulgt af stænderne, tilbage til slottet, hvor dagen sluttede med et kongeligt taffel – og vigtige samtaler på kryds og tværs. Man bemærkede især, hvem kongen under-

Enevælden indførte i 1671 en officiel rangfølge for embedsmænd, officerer og andre offentligt ansatte. Rangstigen talte 55 trin. Fra 1734 blev rangfølgen hvert år trykt på tysk i Altona. Rangfølgen blev løbende revideret. Dette er fra 1783-udgaven, hvor systemet bestod af ni klasser, fordelt på 98 trin fra gehejmeråder til sekretærer. Hof- og Statskalenderen var titlen på denne officielle statshåndbog, der udkom i bogform lige indtil 2014. At „staa i Rang“, spillede en umådelig stor rolle. Afhængigt af placeringen i rangen var der forskellige tiltaleformer, ligesom placeringen afgjorde, i hvilken rækkefølge man deltog i offentlige ceremonier; ved officielle tafler var bordsætningen afhængig af ens rang. Rang tildeltes ved embeder, og man kunne til en vis grænse også købe sig til rang. Ikke underligt, at systemet medførte rangsyge og gav anledning til ironi og kritik. Holberg behandler det med sædvanlig humor i komedien „Den honnnette ambition“, hvor han spidder den selvoptagne Jeronimus, som har ambition om at opnå titel og plads i rangen. Hof- og Statskalenderen. Foto: John Erichsen.

Christian den 5.s rytterstatue på Kongens Nytorv, opstillet 1688. Christian den 5. er iført romersk imperatordragt, men bærer dog som en anakronisme sin samtids hjelm. Under hesten ligger en nøgen mandsskikkelse, der symboliserede „misundelsen“. Man kunne mistænke ham for at være en overvunden fjende. Ved monumentets høje plint sidder Minerva, Hercules, Alexander og dronning Artemissia fra Halikarnassos, symboliserende kongedyderne: Visdom, Styrke, Heltemod og Ære. Et beskyttende hellebardgitter adskiller kongen fra folket. Med kommandostav i hånd rider feltherren frem, trampende Misundelsen under føde. Ingen tvivl: Her tolereres ikke modstand – styret var parat til at forsvare sig mod ydre og indre fjender. Foto: Trond Arild Ydersbond, Wikimedia Commons.

holdt sig med, og borgmester Hans Nansen, der som talsmand for den stadigt mere selvbevidste borgerstand havde været en af hovedpersonerne i det komplicerede magtspil, nød som så mange andre godt af de våde varer, så godt, at han blev „meget beskænket“ og måtte føres til sin vogn.

Efter arvehyldningen

Nu gik det stærkt. Allerede to dage efter arvehyldningen indfandt kongen sig med nogle få tro mænd på rådstuen og beordrede Rigsrådets arkiv udleveret for at bringe det op på slottet. Ingen kunne være i tvivl om, at nu var Rigsrådets dage talte, og et nyt kapitel indledt.

Den 15. november holdtes et supplerende stændermøde med det dobbelte formål, at de, der havde været forhindret den 18. oktober, nu også kunne aflægge eden, og at den store beslutning om at gøre Danmark til arverige blev bekræftet af samtlige stænderrepræsentanter. Frederik den 3. var som be-

kendt ikke kun konge af Danmark, men også af Norge. Dette rige var imidlertid ikke repræsenteret ved arvehyldningen; det var ikke aktuelt, for Norge mentes fra gammel tid at have status som kongeligt arverige. Men efter de danske stænders bekræftelse af deres troskab mod Frederik den 3. som arvekonge fandt kongen det alligevel passende at orientere de norske stænder og i tilgift annoncere sit eget besøg i Norge til foråret.

Nu var den hidtidige forfatning, håndfæstningen

af 1648, kasseret, men der var ikke kommet noget i stedet, bortset fra at kongen dels havde stillet stænderne en *reces* i udsigt, dels lovet at give stænderne nye privilegier. I dette forfatningsmæssige tomrum arbejdede kongen og hans fortrolige ihærdigt på et dokument, som kunne indfri hans løfte om en art forfatning. Den forelå den 10. januar 1661, da det bredere sammensatte Kongens Råd, som var trådt i stedet for det højadelige rigsråd, fik forelagt *Enevoldsarveregeringsakten* til godkendelse og underskrift. Alle skrev under på, at stænderne „u- tvungen og uden nogen Hans Kongelige Majestæts Tilskyndelse, anmodning og begæring“ havde overdraget ham og hans arvinger „alle jura majestatis, absolut regering og alle regalia“ og hyldet Frederik den 3. „som en absolut suveræn arveherre“. Teksten understregede flere gange, at stænderne havde overdraget riget til kongen som suveræn arveherre. Ordet overdraget harmonerer med det, der i statsfilosofien omtaltes som en *social kontrakt*.

Tanker om fyrstemand, enevælde og arverige var tidligere fremsat af statsteoretikere og filosoffer som Machiavelli, Jean Bodin og Thomas Hobbes, og på Ridderakademiet i Sorø havde eleverne lejlighed til at høre om dette tankegods. Flere teologer, blandt andet gejstlighedens fører, biskop Hans Svane, havde luftet tilsvarende ideer. Ude i Europa havde flere fyrster sikret sig enevælde – det gjaldt i Spanien, Portugal, Frankrig og en del italienske fyrstedømmer. Så jorden var på flere måder gødet for arverige og enevælde også i Danmark-Norge. Glemmes må

det imidlertid ikke, at Karl den 1. af England og Skotlands forsøg med enevælde endte med borgerkrig og kongens henrettelse i 1649. Det var Frederik den 3. naturligvis bevidst om, og han sikrede sig derfor på alle måder sin og styrets legitimitet, for han ville ikke risikere at miste hovedet.

Derfor blev den nye forfatning, Enevoldsarveregeringsakten, med underskrifter fra samtlige medlemmer af Kongens Råd, rundsendt i tre eksemplarer; ét til hver af de tre øverste stænder i Danmark, men ikke til hovedgruppen af befolkningen, de mange bønder. Nu var det tid at involvere det norske rige, for overdragelse af suveræniteten var en helt ny situation, som kongen – for en sikkerheds skyld – ønskede bekræftet også af de norske stænder. Det samme gjaldt Island og Færøerne. Med ikke færre end i alt 2.297 underskrifter med segl bekræftede undersætterne overdragelsen af arve- og enevoldsmyndigheden til kongen. Det kunne man da kalde legitimitet!

Hvis vi ser på de danske underskrivere, var der 183 adelige, 987 gejstlige og 419 borgerlige. I alt var der tale om 1.589 fremtrædende danskere: Adelsmænd, samtlige professorer og præster samt borgmestre, rådmænd og udvalgte borgere, repræsenterende 57 byer, havde med deres segl og underskrift bekræftet den frivillige suverænitetsoverdragelse til kongen. Kongens rejse til Norge blev udskudt til august, og da valgte Frederik den 3. at sende tronfølgeren. I alt 555 stænderrepræsentanter mødte frem til den norske arvehyldning ved foden af Akershus Fæstning,

hvorefter repræsentanter for alle fire stænder underskrev Enevoldsarveregeringsakten. Den norske samfundsstruktur afveg jo meget fra den danske, og følgelig var den frie norske bonde selvskrevet som deltager. Ikke færre end 406 bønder skrev under, mens adelen kun talte 18, gejstligheden 86, og borgerskabet 46.

Kongeloven

Enevoldsarveregeringsakten er blevet kaldt enevældens dåbsattest, og den havde da også den vigtige funktion at legitimere, at kongen nu ville udarbejde en egentlig forfatning. Flere blev sat på opgaven, men kongen var ikke tilfreds og henlagde sagen, indtil han i sin unge arkivar og bibliotekar, Peder Schumacher, så manden, der kunne levere varen. Det skete. Og på sin navnedag, den 14. november 1665, underskrev Frederik den 3. Kongeloven eller *Lex Regia*, som den rettelig hedder. Den er blevet kaldt enevældens grundlov, og en af de mest fortrolige med 1600- og 1700-årenes danske historie, professor Ole Feldbæk, skriver i Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie 1990, at loven gjorde enevælden i Danmark-Norge til „den forfatningsmæssigt mest uindskrænkede enevælde i Kristenheden“. Kongens pligter var hurtigt opremset: Han skulle opretholde Den Augsburgske Trosbekendelse, bevare riget udelt, afstå fra forringelse af enevoldsmagten og bevare Kongeloven uændret. Kongen selv stod over loven, og al magt lå i hans hænder, både den lovgivende, udøvende og dømmende magt samt retten til at føre krig og slutte

fred, retten til at opkræve skat og told – og retten til at slå mønt. Endelig var det ham, der udnævnte og afskedigede alle embedsmænd.

Frederik den 3. var forudseende, og det var ham utvivlsomt afgørende at holde embedsstanden på plads, så den ikke kunne få held til at overtage Rigsrådets magtposition. En kraftig understregning af kongens magt var bestemmelsen om strengeste straf til den, der måtte forgribe sig på enevoldsmagten eller svigte kongens tillid. Dette skulle lovens pennefører, Peder Schumacher, få at føle i 1676 – og det samme gjaldt som bekendt Struensee og Brandt godt 100 år senere.

Man skulle tro, at Frederik den 3. omgående ville bringe sin nye lov ud til offentlighedens kendskab, men det var ikke tilfældet. Den blev lagt til side under lås og lukke i Gehejmearkivet og først trykt 44 år senere, i 1709. Det skete efter ordre fra Frederik den 3.s sønnesøn Frederik den 4., og således nåede Kongeloven omsider ud til det officielle Danmark.

Hvis man betragter Enevoldsarveregeringsakten og Kongeloven som henholdsvis første og andet trin i styrets konsolidering, kan et lovkompleks fra 1671 anskues som tredje trin. Det drejer sig om Grevernes og Friherrernes Privilegier, Rangforordningen og Gemaksordinansen, tre love, som Frederik den 3.s søn og efterfølger, Christian den 5., underskrev samme dag, den 25. maj 1671. Disse tre love skal ses i sammenhæng, og meningen var, at de skulle være på plads før årets og det nye styres store begivenhed, salvingen den 7. juni 1671 af Christian den 5. som tvillingeriget Danmark-Norges enevældige arvekon-

Frederik den 5.s ryttermonument på Amalienborg Slotsplads opstillet 1771. Hele bydelen, Frederiksstaden, var en hyldest til kongen, ja, i virkeligheden til det kongelige hus, det oldenborgske dynasti, idet bydelens anlæggelse blev sat i forbindelse med fejringen i 1749 af kongeslægtens 300-års jubilæum på den dansk-norske trone. Arbejdet med ryttermonumentet, der blev forestået af den franske billedhugger J.-F.-J. Saly, varede godt 20 år. Det blev dyrt, i alt ½ million rigsdaler eller ti gange så meget, som det kostede at opføre ét Amalienborg-palæ. Asiatisk Kompagni, der havde nydt godt af kongelig protektion, bekostede hele herligheden. I modsætning til det krigeriske monument på Kongens Nytorv møder vi her den milde, fredselkende fyrste i adstadigt skridt midt iblandt sit trofaste folk. Enevælden – og samfundet generelt – havde ændret sig meget siden de første årtier efter statsomvæltningen i 1660. Foto: Mette Bang Kristensen.

Kongelig overstaldmester Jørgen lensgreve Scheel og hustru Charlotte Louise Scheel von Plessen malet 1753. Han er iført dannebrogssriddernes ordensdragt, der er holdt i rødt og guld, de oldenborgske farver. På brystet bærer han ordenskæden med korset, og han holder med højre hånd kappen til side, så vi „tilfældigvis“ kan se hans kammerherrenøgler. 20 år efter at dette billede blev malet, tildelte kongen sin lensgreve Elefantordenen, hvorefter han kunne udskifte kæden og det broderede kors på kappen med elefanten og tilhørende ordensstjerne. Maleri af Andreas Bränniche, Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot.

ge. For at fuldende billedet af enevældens glans manglede kun en enkelt nyskabelse, der også var vigtig i sammenhængen, Dannebrogordenen, der indstiftedes den 12. oktober samme år. Det var, dagen efter at dronningen var nedkommet med sin første søn, der skulle blive Christian den 5.s efterfølger som Frederik den 4. Hermed var arveenevoldsriget cementeret, så enhver kunne forstå det.

De nye love tilsigtede at udmanøvrere den gamle fødselsadel og var samtidig udtryk for kongens vilje til at skabe nye hierarkier af loyale folk, der skyldte ham deres position. I den forbindelse var det også vigtigt at give den nye højadelige elite et materielt grundlag, således at den distancerede sig fra det øvrige samfund. Med den konstruktion, man valgte, opnåede man samtidig at give disse storgodsejere et stabilt og varigt økonomisk fundament.

Rammerne herfor var grevernes og friherrernes alenlange privilegier, der ned i mindste detalje specificerede, hvad der definerede den nye stand af storgodsejere. For at blive optaget i denne elite skulle man passere adskillige nåleøjer. For det første afhang optagelse naturligvis af kongens vilje. Man måtte derfor ansøge om tilladelse til at indtræde i grevernes og friherrernes eksklusive og privilegerede rækker. For det andet skulle man ikke blot være gældfri, men tillige være i besiddelse af betragtelig rigdom i form af jord eller formue. 2.500 tønder hartkorn eller 120.000 rigsdaler skulle der til for at få tilladelse til at oprette et grevskab. Til et baroni fordredes noget mindre: 1.000 tønder hartkorn eller

50.000 rigsdaler. Det var underforstået, at formuen skulle anvendes til køb af jordegods. Adgangen til at købe fri jord, det vil sige skattefri jord, havde "fra Arilds Tid" været forbeholdt adelen. Med disse privilegier var det kongens hensigt at sikre sig en ny og loyal stand, der skyldte ham sin fornemme position.

Enevælden i funktion

Det nye styre måtte organisere sig. Øverst stod Kongens Råd eller Gehejmekonseilet, som det snart kaldtes. Ved siden af dette havde man behov for fagministerier. To eksisterede allerede, henholdsvis Danske og Tyske Kancelli. De blev allerede i 1660 suppleret med Statskollegiet, Skatkammerkollegiet og Kancellikollegiet. Hertil kom Krigskollegiet og Admiralitetskollegiet. Endelig oprettedes i februar 1661 rigets øverste retsinstans, Højesteret.

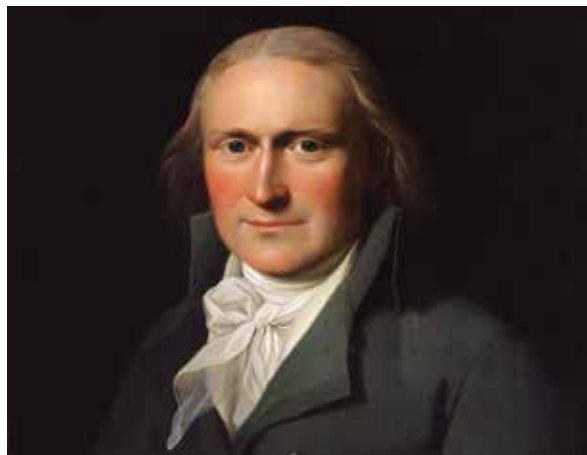
Det er blevet fremhævet, at bortset fra de første års svære og usikre begyndelse forfaldt ingen af de enevældige konger til despoti, de forholdt sig stort set sagligt til sagerne og støttede sig til deres ministre. Ligeledes må den dansk-norske centraladministration i hovedtrækkene karakteriseres som udpræget civil. Kongerne blandede sig heller ikke nævneværdigt i retsvæsenets afgørelser. Også dengang voksede administrationen hurtigt, og i 1716 besluttede Frederik den 4. at indrette en moderne administrationsbygning i tilknytning til slottet. I Den Røde Bygning har Centraladministrationen stadig til huse, om end det i dag kun gælder et enkelt ministerium, Finansministeriet. Professionalisering

af embedsværket blev der også taget højde for, idet man i 1736 etablerede den juridiske embedseksamen ved universitetet.

Enevælden medførte en kraftig centralisering i Kongens København. Her var helstatens hovedfæstning, orlogsflåden, det kongelige slot, Højesteret, Centraladministrationen med videre. Alt dette fik styret sat godt i vej, men man erkendte tidligt, at der ikke var tid eller kræfter til at tage sig af lokaladministrationen. Nok oprettede man amtmandsstillingen, der skulle fungere som statens forlængede arm, men det var begrænset, hvad han og hans embedsmænd kunne overkomme. Tilbage stod vigtige opgaver som skatteopkrævning, soldaterudskrivning, skifteforretninger, skoler med mere, og her fandt man en udvej ved at lægge disse forvaltningsopgaver over på de nye lensgrever og lensbaroner.

I løbet af forbløffende kort tid fik enevælden gennem de nye ministerier udarbejdet vigtige love og regler for hele riget. I 1683 kom Danske Lov, som var et fælles lovgrundlag for hele Danmark til afløsning for de ældgamle landskabslove. Fire år senere efterfulgtes den af Norske Lov, og i 1688 etableredes Christian den 5.s matrikel som grundlag for ejendomsskatterne. I 1692 kom forordningen om mål og vægt, der nu også skulle være fælles for hele riget.

Enevælden varede som bekendt indtil 1848, for Norges vedkommende til adskillelsen fra Danmark i 1814, men tiden stod jo ikke stille, og samfundet ændredes betydeligt gennem disse 188 år. På pragmatisk vis har man inddelt enevælden i tre faser,

Forfatteren P.A. Heiberg fik i 1790 bøde for den bekendte vise „Ordener hænger man paa Idioter“, skrevet som selskabssang til Kronprinsens Klub og trykt i Morgenposten. Da Kronprins Frederik (den 6.) i 1799 strammede censuren, blev Heiberg landsforvist for sin satire og kritik af enevælden. Han slog sig ned i Paris og udgav blandt andet i 1828 „Enevoldsmagtens Indførelse i Danmark i Aaret 1660“. På titelbladet satte han som motto Hamlet-citatet „Something is rotten in the state of Denmark“. Bogen blev naturligvis forbudt i Danmark. Heiberg døde i 1841, kun syv år før den enevælde, han havde kritiseret og lidt så meget under, omsider brød sammen. Maleri af Jens Juel cirka 1790-1799, Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot. Foto: Ole Haupt.

afspejlende styreformens karakter. Den første fase 1660-1730 har man kaldt den personlige enevælde, hvor kongerne blandede sig i alt og søgte at være med overalt. Frederik den 4. var myreflittig og lagde en betydelig arbejdsindsats i bestræbelsen på at have fingeren på pulsen. Med hans søn Christian den 6. indledes den fase, man har kaldt den bureaukratiske, 1730-1770. Det gjaldt navnlig under de inkapable

konger Frederik den 5. og den sindssyge Christian den 7., hvor stærke personer omkring kongen helt eller delvist overtog statens styre. Den tredje og sidste fase 1770-1848 betegnes gerne som den opinionsstyrede eller borgerlige. Her var det tidens tanker, udviklingen i udlandet og borgerlige frihedsidealer, som efterhånden skabte grobund for enevældens afslutning. En ublodig statsomvæltning havde bragt den til verden i 1660, og lige så stilfærdigt brød den sammen i 1848.

Litteratur:

Bagge, Sverre og Knut Mykland: *Norge i dansketiden 1380-1814*, Oslo 1987.

Boesen, Gudmund: *Danmarks Riges Regalier*, Kbh. 1986.

Bøggild Johannsen, Birgitte: „Til Minde om et statskup – om den visuelle iscenesættelse af Statsomvæltningen 1660“, i: *Historiske Meddelelser om København 2011*, Kbh. 2011, s. 81-132.

Bøggild-Andersen, C.O.: *Statsomvæltningen i 1660*, Kbh. 1936.

Dyrvik, Ståle: Truede tvillingriker 1648-1720, *Danmark-Norge 1380-1814*, Bind 3, Oslo 1998.

Ellehøj, Svend: „Frederik III.“, i: Bech, Sv. Cedergreen red. *Dansk biografisk leksikon*, bd. 4, Kbh. 1980 s., 530-536.

Ellehøj, Svend: „Rettens grundlæggelse“, i: Bagge, Povl, Jep Lauesen Frost og Bernt Hjejle red.: *Højesteret 1661-1961*, Kbh. 1961 s. 1-52.

Erichsen, John og Ditlev Tamm: *Grever, baroner og husmænd – opgøret med de store danske godser 1919*, Kbh. 2014.

Erichsen, John og Emma Salling: *Fyrste & Hest – rytterstatuen på Amalienborg*, Kbh. 1976.

Erichsen, John red.: *GUD KONGE BY – Frederiksstadens 250 år*, Kbh. 1999.

Erichsen, John: „Kongens København – byplanlægning og byg-

geri under Christian V“, i: Tamm, Ditlev red.: *Danske og Norske Lov i 300 år*. Festskriftet er udgivet i anledning af 300året for udstedelsen af Christian V's Danske Lov, Kbh. 1983, s. 129-143.

Feldbæk, Ole: Den lange fred 1700-1800, Olsen, Olaf red.: *Danmarks historie* bd. 9, Kbh. 1990.

Feldbæk, Ole: Nærhed og adskillelse 1720-1814, *Danmark-Norge 1380-1814*, Bind IV, Oslo 1998.

Johansen, Daniel: *Da makten fikk et ansikt – Den offentlige iscenesættelsen av kongemakten i det tidlige dansk-norske eneveldet 1660-1746*, Trondheim 2014.

Olden-Jørgensen, Sebastian: „Enevoldsarveregeringsakten og Kongeloven – forfatningsspørgsmålet i Danmark fra oktober 1660 til november 1665“, *Historisk Tidsskrift* bind 16, række 2, Kbh. 1993 s. 295-321.

Olden-Jørgensen, Sebastian: „Enevældens indførelse 1660 – en Københavns revolution“, i: *Historiske Meddelelser om København 2011*, Kbh. 2011, s. 19-42.

Olden-Jørgensen, Sebastian: Ind i enevælden, i: Lyngby, Thomas, Søren Mentz og Sebastian Olden-Jørgensen: *Magt og pragt – enevælde 1660-1848*, Kbh. 2010, s. 13-96.

Olsen, Gunnar – under medvirken af Finn Askgaard: Den unge Enevælde 1660-1721, Danstrup, John og Hal Koch red. *Politikens Danmarks Historie* bd. 8, Kbh. 1977.

Scocozza, Benito: Ved afgrundens rand 1600-1700, Olsen, Olaf red.: *Danmarks historie* bd. 8, Kbh. 1989.

Tamm, Ditlev og Jesper Düring Jørgensen: *Kongeloven Thomæsons håndskrift*, Kbh. 2012.

Tønnesen, Allan: *Magtens besegling – Enevoldsarveregeringsakterne af 1661 og 1662 underskrevet og beseglet af stænderne i Danmark, Norge, Island og Færøerne*, Kbh. 2013.

Tak til Birgitte Bøggild Johannsen og Jørgen Hein for nyttige henvisninger med mere.